

WSTĘP

Celem pracy jest ukazanie działalności zwolenników ruchu narodowego w Radzie Miejskiej i Magistracie Lublina w okresie od odzyskania przez Polskę niepodległości w listopadzie 1918 roku do wybuchu drugiej wojny światowej we wrześniu 1939 roku i ustalenie ich wpływu na sprawy miasta. Ramy czasowe pracy obejmują okres funkcjonowania lubelskiego samorządu w latach dwudziestolecia międzywojennego.

Ruch narodowy, zwany inaczej Narodową Demokracją, obozem narodowym, nurtem narodowym lub endecją, wywodził swoją genezę od założonej w 1887 roku Ligi Polskiej¹. W orbicie obozu narodowego działało szereg organizacji politycznych, społecznych, młodzieżowych, szkolnych, paramilitarnych, sportowych, kulturalnych, religijnych, zawodowych i innych². Przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości ruch narodowy głosił hasła dotyczące dążenia do samodzielności narodowej państwa polskiego, opozycyjnej do walki klas zasady prymatu interesów narodowych przeciwstawionej partykularyzmowi dzielnicowym i klasowym, krzewienia oświaty wśród robotników i chłopów³. Po 1918 roku działacze obozu narodowego nadal opowiadali się za solidaryzmem społecznym, uznawali za właściwy ustrój parlamentarny, dążyli do powstania Polski Mocarstwowej, doceniali rolę Kościoła i religii rzymskokatolickiej w spajaniu narodu, działali w kierunku stworzenia jak najkorzystniejszych warunków prywatnym właścicielom nieruchomości, sklepów, zakładów rzemieślniczych i fabryk, popierali wolną konkurencję, krytykowali nadmierne ich zdaniem uprzywilejowanie ekonomiczne społeczności żydowskiej, upatrując w tym zagrożenie dla polskiego rzemiosła i handlu. Zwolennikami ruchu narodowego byli głów-

¹S. Kozicki, *Historia Ligi Narodowej (1887-1907)*, Londyn 1964, s. 48-49; J. J. Terej, *Idee, mity, realia. Szkice do dziejów Narodowej Demokracji*. Warszawa 1971, s. 15, 33; W. Pobóg-Malinowski, *Narodowa Demokracja 1887-1918. Fakty i dokumenty*, Londyn 1998, s. 26; M. Piotrowski, *Stronnictwo Narodowe na Lubelszczyźnie w latach 1944-1947 [w:] Ojczyzna i wolność: prace ofiarowane profesorowi Janowi Ziółkowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Barańska, W. Matwiejczyk, E. M. Ziółek, Lublin 2000, s. 603; E. Maj, *Narodowa Demokracja w województwie lubelskim w latach 1918-1939*, Lublin 2002, s. 15.

²Z. Łupina, *Organizacje satelickie Związku Ludowo-Narodowego*, „Kwartalnik Historyczny” 89 (1982), s. 601-602.

³K. Kawalec, *Roman Dmowski*, Warszawa 1999, s. 15-16.

nie duchowni, członkowie klasy średniej, ziemianie, mieszczenie. Członków lub sympatyków tego obozu politycznego nazywano narodowcami lub endekami⁴.

Zwolennicy ruchu narodowego zasiadali w Radzie Miejskiej i Magistracie Lublina, który w 1933 roku zmienił nazwę na Zarząd Miejski. Instytucje te były w okresie międzywojennym organami gminy miejskiej w Lublinie. Rada Miejska pełniła rolę organu uchwałodawczego, miała prawo do kontroli pracy Magistratu, a następnie Zarządu Miejskiego. Magistrat, a od 1933 roku Zarząd Miejski, był organem wykonawczym. W kolegium tego organu zasiadali: prezydent miasta, wiceprezydenci oraz ławnicy, których liczba w latach 1916-1939 ulegała zmianie. Ważną rolę miał prezydent miasta, który nadzorował pracę poszczególnych jednostek administracyjnych, przedsiębiorstw miejskich oraz samodzielnych agend, kontrolowanych przez Radę Miejską⁵. Rada Miejska w Lublinie wznowiła działalność w 1916 roku, po ponad półwiecznej przerwie. Poprzednia Rada Miejska przestała funkcjonować w 1863 roku⁶.

W pracy podjęto próbę odpowiedzi m. in. na pytania:

– kim byli zwolennicy ruchu narodowego w Radzie Miejskiej i Magistracie Lublina

– jakie znaczenie na lubelskiej scenie politycznej mieli członkowie i sympatycy obozu narodowego w samorządzie Lublina

– w jaki sposób działacze obozu narodowego dążyli do zdobycia poparcia lublinian w wyborach samorządowych

– czy narodowcy w lubelskich władzach reprezentowali interesy lublinian

– jakimi problemami zajmowali się działacze samorządowi związani z ruchem narodowym

– czy radni związani z ruchem narodowym troszczyli się o najbiedniejszych mieszkańców miasta

– jaką politykę finansową miał obóz narodowy we władzach Lublina

– jakie działania podejmowali lubelscy narodowcy na rzecz usprawnienia administracji samorządowej

– czy zwolennicy ruchu narodowego w Radzie Miejskiej i Magistracie Lublina dążyli do rozwoju miasta

– w jaki sposób narodowcy w lubelskim samorządzie rozwiązywali problemy oświaty i kultury

– czy członkowie i sympatycy obozu narodowego w Radzie Miejskiej i Ma-

⁴Tamże, s. 15-16; J. J. Terej, dz. cyt., s. 30-32, 34-35; M. Piotrowski, dz. cyt., s. 603-604; E. Maj, dz. cyt., s. 15.

⁵J. Ziemiński, Organizacja władz państwowych działających w Lublinie w latach 1918-1939 [w:] Dzieje Lublina, red. S. Krzykała, t. 2, Lublin 1975, s. 131; J. Marczuk, Rada Miejska i Magistrat Lublina w latach 1918-1939, Lublin 1984, s. 5.

⁶R. Bender, Powstanie czy samorząd? Rady Miejskie i powiatowe w Lubelskiem 1861-1863, Lublin 1998, s. 5-6, 120.

gistracie Lublina przywiązywali wagę do inwestycji miejskich i rozwoju przedsiębiorstw

- jakie decyzje dotyczące służby zdrowia podejmowali działacze samorządowi związani z obozem narodowym w lubelskich władzach

- co czynili narodowcy w Radzie Miejskiej i Magistracie Lublina w celu rozwoju handlu

- czy radni i członkowie Magistratu, którzy byli związani z obozem narodowym podejmowali działania służące utrzymaniu bezpieczeństwa w mieście

- w jaki sposób narodowcy we władzach Lublina odnosili się do problemów ogólnopolskich, które nurtowały opinię publiczną

- czy działacze ruchu narodowego w Radzie Miejskiej i Magistracie Lublina potrafili współpracować ze zwolennikami innych obozów politycznych oraz z przedstawicielami władz innych miejscowości i z władzami państwowymi

- jak narodowcy w samorządzie Lublina działali w sytuacjach kryzysowych, wymagających szybkiego podejmowania decyzji

- czy zwolennicy obozu narodowego uczestniczyli w uroczystościach z udziałem najwyższych dostojników państwowych

- czy zwolennicy obozu narodowego w lubelskich władzach przywiązywali wagę do zmian nazw ulic w mieście

Te i inne problemy zostały omówione w ośmiu rozdziałach pracy. Rozdział pierwszy ukazuje zarys obozu narodowego na ziemiach polskich ze szczególnym uwzględnieniem historii tego obozu politycznego w Lublinie. W rozdziale drugim, który zawiera osiem podrozdziałów, przedstawiono w zarysie Lublin w okresie międzywojennym, ukazano sytuację polityczną w Radzie Miejskiej i Magistracie Lublina oraz rolę narodowców w lubelskich władzach samorządowych od 1916 do 1939 roku. W tym przypadku wyjście poza ramy czasowe pracy jest konieczne ze względu na fakt, iż w 1916 roku miało miejsce odrodzenie się samorządu Lublina, do czego przyczynili się zwolennicy obozu narodowego. Rozdział ten opisuje wybory samorządowe w Lublinie w okresie Drugiej Rzeczypospolitej i rolę, jaką odegrał w nich ruch narodowy. Rozdział trzeci składa się z dwóch podrozdziałów i ukazuje problemy dotyczące finansów miasta. W tym rozdziale podjęto próbę odpowiedzi na pytanie jaką politykę finansową realizowali członkowie i sympatycy ruchu narodowego w Radzie Miejskiej i Magistracie Lublina. Z finansami miasta wiązały się sprawy dotyczące funkcjonowania administracji samorządowej. Z tego powodu rozdział trzeci porusza także te kwestie. W siedmiu podrozdziałach rozdziału czwartego opisano stosunek zwolenników ruchu narodowego w lubelskich władzach do problemów społecznych, którymi były bezrobocie i ubóstwo. Z problemami osób najuboższych wiązały się także kwestie dotyczące aprowizacji, braku mieszkań, służby zdrowia, oświaty i dostępu do kultury, które również są przybliżone w tym rozdziale. Ukazano tu także politykę społeczną, zdrowotną, oświatową, mieszkaniową i kulturalną zwolenników obozu narodowego w lubelskich władzach samorządowych. W tym

rozdziale opisano też działania narodowców na rzecz Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz szkół, w których krzewiono wartości chrześcijańskie. Rozdział piąty przedstawia w siedmiu podrozdziałach działania członków i sympatyków ruchu narodowego we władzach Lublina na rzecz przedsiębiorstw miejskich, handlu i komunikacji a także ukazuje stosunek zwolenników ruchu narodowego wobec inwestycji miejskich oraz budowy i remontów ulic. Te wymienione kwestie wiążą się z rozwojem gospodarczym miasta. Czynnikiem wpływającym na rozwój Lublina był także stan bezpieczeństwa w mieście. W rozdziale piątym zbadano czy zwolennicy obozu narodowego w lubelskich władzach zajmowali się tym problemem. Zostały omówione sprawy dotyczące stacjonowania w mieście wojska, straży pożarnej i organów bezpieczeństwa publicznego oraz działania radnych obozu narodowego na rzecz obrony lublinian przed klęskami żywiołowymi. W omawianym rozdziale opisano także stosunek członków i sympatyków ruchu narodowego w lubelskich władzach do nadużyć popełnianych przez pracowników miejskich. W rozdziale szóstym, w którym znajdują się cztery podrozdziały, opisano działania narodowców w lubelskich władzach w sprawach ogólnopolskich, nurtujących opinię publiczną. Problemami tymi były plebiscyty i kształtowanie się granic Polski, wojna polsko-bolszewicka i problemy dotyczące Związku Radzieckiego, strajki i demonstracje, katastrofy i wypadki, które odbiły się echem w całym kraju. Do problemów ogólnopolskich należała także współpraca Lublina z innymi miastami poprzez kontakty między przedstawicielami władz samorządowych. Rozdział siódmy zawiera trzy podrozdziały, w których ukazany został stosunek zwolenników obozu narodowego w lubelskich władzach samorządowych do radnych z najbardziej liczących się obozów politycznych w mieście, którymi były PPS i obóz sanacyjny. W tym rozdziale ukazano także stosunek członków i sympatyków ruchu narodowego we władzach Lublina do zwolenników ugrupowań żydowskich w lubelskiej Radzie Miejskiej. Rozdział ósmy zawiera dwa podrozdziały, w których zostały opisane uroczystości i obchody z udziałem zwolenników obozu narodowego w Radzie Miejskiej, mające miejsce w Lublinie. Obchody te często było poświęcone uczczeniu pamięci wybitnych Polaków. W tym celu nadawano też nazwy ulicom. W omawianym rozdziale opisano działania radnych związanych z obozem narodowym w sprawie nazewnictwa ulic. Praca zawiera aneks, w którym znajdują się nazwiska członków Klubu Narodowego w Radzie Miejskiej Lublina w okresie międzywojennym, nie zasiadających jednocześnie w składzie kolegium Magistratu lub Zarządu Miejskiego.

Działalność zwolenników obozu narodowego w lubelskich władzach samorządowych można prześledzić na podstawie dokumentów zgromadzonych w Archiwum Państwowym w Lublinie. W pracy wykorzystano archiwalia zgromadzone w zespole akt o nazwie Akta Miasta Lublina 1918-1939, które znajdują się we

wspomnianym archiwum⁷. W zespole tym zachowały się protokoły posiedzeń Rady Miejskiej z lat 1918-1929 oraz w mniejszym stopniu protokoły posiedzeń Magistratu, Zarządu Miejskiego i komisji radzieckich a także znajdują się inne akta wytworzone przez organy władzy samorządowej, które są istotne dla zrekonstruowania działalności członków lubelskich władz związanych z obozem narodowym. Znaczna część materiałów źródłowych została zniszczona w czasie drugiej wojny światowej. Brakuje dużej ilości protokołów posiedzeń Magistratu, Zarządu Miejskiego oraz komisji radzieckich a także protokołów posiedzeń Rady Miejskiej z okresu szóstej kadencji tego organu władzy samorządowej.

Cennych wiadomości o członkach ruchu narodowego w Radzie Miejskiej Lublina w latach pierwszej wojny światowej dostarczają archiwalia zgromadzone w zespole Akta Miasta Lublina 1915-1918, które również znajdują się w Archiwum Państwowym w Lublinie⁸. Wzmianki o radnych działających w latach 1918-1939 występują w grupach źródeł archiwalnych, które zostały wytworzone w organach administracji państwowej i Policji Państwowej i są dostępne w wymienionym archiwum. Są to akta zgromadzone w zespołach: Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Lublinie; Starostwo Grodzkie Lubelskie; Starostwo Powiatowe Lubelskie; Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Samorządowy; Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny⁹. W pracy wykorzystano raporty sytuacyjne starostów i wojewodów lubelskich. Zachowały się one w aktach pochodzących od organów administracji państwowej. Opisują sytuację polityczną w województwie lubelskim w okresie międzywojennym. W pracy w mniejszym stopniu oparto się na aktach policyjnych. Radni związani z obozem narodowym pozostawali poza kręgiem zainteresowania organów bezpieczeństwa publicznego gdyż zazwyczaj byli powszechnie znanymi i szanowanymi mieszkańcami miasta i jako tacy nie byli obiektem działalności operacyjnej tych instytucji.

Sytuację polityczną w Lublinie w okresie I wojny światowej oraz w pierwszych miesiącach Drugiej Rzeczypospolitej opisują raporty sytuacyjne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, które zachowały się w zasobie archiwalnym zgromadzonym przez narodowca z Lubelszczyzny, Jana Steckiego¹⁰. Cenne źródło stanowią wspomnienia działacza ruchu narodowego z Lublina, Adama Majew-

⁷ Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta Miasta Lublina 1918-1939 (Dalej: APL, AML 1918-1939).

⁸ Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta Miasta Lublina 1915-1918 (Dalej: APL, AML 1915-1918).

⁹ Archiwum Państwowe w Lublinie, Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Lublinie; Archiwum Państwowe w Lublinie, Starostwo Grodzkie Lubelskie; Archiwum Państwowe w Lublinie, Starostwo Powiatowe Lubelskie; Archiwum Państwowe w Lublinie, Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Samorządowy (Dalej: Wydział Samorządowy); APL, UWL, WSP.

¹⁰ Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Archiwum Jana Steckiego (Dalej: Archiwum Steckiego).

skiego, znajdujące się w zasobach lubelskiego oddziału IPN¹¹. Dane o członku Klubu Narodowego w Radzie Miejskiej Lublina, profesorze Ignacym Czumie, zawierają akta osobowe, które znajdują się w Archiwum Uniwersyteckim KUL¹².

Dodatkowych materiałów dotyczących ruchu narodowego dostarczają akta zgromadzone w zespole o nazwie: Stronnictwo Narodowe 1918-1923, 1927-1939. Te źródła znajdują się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie¹³. Wspomniane akta zostały wytworzone przez władze naczelne głównych ugrupowań obozu narodowego. Informacje w nich zawarte mogą stanowić wyjaśnienie niektórych decyzji podejmowanych przez członków lubelskich władz związanych z ruchem narodowym ponieważ prezentują program tego obozu politycznego, który starali się realizować narodowcy w Radzie Miejskiej i Magistracie Lublina.

W mniejszym stopniu w pracy wykorzystano kopię maszynopisu Kazimierza Fudakowskiego, który pisał o swojej działalności w obozie narodowym¹⁴. Te wiadomości w znacznej mierze dotyczą okresu przed 1918 rokiem. Kazimierz Fudakowski działał w Związku Ziemiaków w Lublinie¹⁵. Także w maszynopisie Ryszarda Wojdalińskiego zawarte są wiadomości o członkach i sympatykach obozu narodowego w czasach przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości, które ukazują między innymi rolę ruchu narodowego podczas wyborów do Rady Miejskiej w 1916 i 1918 roku¹⁶. Maszynopisy te znajdują się w zbiorach specjalnych bibliotek.

W pracy oparto się także na źródłach drukowanych. Stanowią one cenne uzupełnienie wiadomości zaczerpniętych z materiałów archiwalnych. Informacje dotyczące działalności narodowców w Radzie Miejskiej i Magistracie Lublina publikował Dziennik Zarządu miasta Lublina. W tym czasopiśmie znajdują się wszystkie protokoły posiedzeń lubelskiej Rady Miejskiej z lat trzydziestych, relacje z posiedzeń Zarządu Miejskiego i komisji radzieckich, zarządzenia władz samorządowych, informacje o obsadzie personalnej w Magistracie i w Zarządzie Miejskim oraz inne wiadomości dotyczące samorządu. W pracy posłużono się tymi numerami tego czasopisma, które zawierały szczególnie cenne wiado-

¹¹Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Lublinie, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych, w Lublinie. Sprawy obiektowe 1944-1966, sygn. 08/262, teczką 2 – Zbrodniarze. Materiały dotyczące byłych organizacji endeckich: SN, NOW, NSZ – Wydział III (Dalej: IPN, Wspomnienia Adama Majewskiego).

¹²Archiwum Uniwersyteckie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Akta osobowe prof. Ignacego Czumy (brak sygnatury oraz numerów stron w aktach).

¹³Archiwum Akt Nowych, Stronnictwo Narodowe 1918-1923, 1927-1939 (Dalej: AAN, SN).

¹⁴K. Fudakowski, *Moje wspomnienia* (kopia maszynopisu), Biblioteka Uniwersytecka Uniwersytetu Marie Curie-Skłodowskiej w Lublinie, sygn. III552.

¹⁵J. Korga, *Działalność społeczno-polityczna Kazimierza Bogdana Fudakowskiego w świetle wspomnień rodzinnych* [w:] *Studia z dziejów ziemian lubelskich XIX i XX wieku*, red. A. Koprucki, Lublin 2002, s. 98-99.

¹⁶R. Wojdaliński, *Wspomnienia lubelskie z lat 1914-1918* (kopia maszynopisu), Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, sygn. 2199.

mości o narodowcach w samorządzie¹⁷. Innymi źródłami drukowanymi, które okazały się przydatne dla badania działalności zwolenników ruchu narodowego są: Kalendarz Informator na rok 1939 Pogotowia Ratunkowego w Lublinie, Kalendarz Robotniczy PPS za 1918 rok i Sprawozdanie z działalności Lubelskiego Miejskiego Komitetu Obywatelskiego za czas od 15 marca do 31 października 1915 roku, wydane w 1916 roku¹⁸. Przepisy dotyczące sposobu przeprowadzenia wyborów samorządowych w 1916 roku zawierał Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce z 18 sierpnia 1916 roku¹⁹. Zasady wyborów samorządowych przeprowadzonych w 1934 roku zawiera Dziennik Ustaw RP z 9 kwietnia tego roku²⁰.

Istotne wiadomości o działalności zwolenników ruchu narodowego w lubelskim samorządzie zawierają relacje z posiedzeń Rady Miejskiej Lublina, zamieszczone na łamach „Głosu Lubelskiego” oraz „Ziemi Lubelskiej”. Szczególnie cenny dla badań dotyczących dziejów ruchu narodowego w Lublinie jest „Głos Lubelski”, który był organem tego obozu politycznego. Był to dziennik, który ukazywał się od 1913 roku przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego. Pismo było związane z Ligą Narodową, a następnie ze Związkiem Ludowo-Narodowym i Stronnictwem Narodowym. W redakcji „Głosu Lubelskiego” działali czołowi zwolennicy obozu narodowego w Lublinie: Adam Majewski, Feliks Moskalewski, Edward Rettinger, Roman Ślaski i inni²¹. W pierwszych latach wydawania „Głosu Lubelskiego” jednym z redaktorów tego pisma był Ryszard Wojdaliński, który był związany z tym dziennikiem do lutego 1919 roku. W sierpniu tego roku, będąc posłem należącym do Związku Sejmowego Ludowo-Narodowego, opuścił ten klub i przeszedł do Narodowego Zjednoczenia Ludowego. Organem prasowym NZL w Lublinie była wówczas „Ziemia Lubelska”. To pismo ukazywało się od 1906 roku. W 1921 roku dziennik został sprzedany spółce, która była własnością zwolenników lewicy parlamentarnej. Po 1926

¹⁷Dziennik Zarządu miasta Lublina, 1921-1924, 1930, 1935-1939.

¹⁸Sprawozdanie z działalności Lubelskiego Miejskiego Komitetu Obywatelskiego za czas od 15 marca do 31 października 1915 roku, Lublin 1916 r.; Kalendarz Robotniczy PPS, 1918 r.; Kalendarz Informator na rok 1939 Pogotowia Ratunkowego w Lublinie, Lublin 1939.

¹⁹Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. XXV z 18.08.1916 r.

²⁰Dziennik Ustaw RP, 9.04.1934 r., nr 29.

²¹Z. Łupina, Narodowa Demokracja w województwie lubelskim 1919-1926. Zasięg organizacyjnych i politycznych wpływów na terenie województwa lubelskiego (maszynopis pracy doktorskiej), Lublin 1976, Biblioteka Uniwersytetu Marie Curie-Skłodowskiej, sygn. PK 831, s. 54-56; A. Notkowski, Prasa lubelska na tle czasopiśmiennictwa polskiego Drugiej Rzeczypospolitej, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 22 (1983), nr 4, s. 18; A. K. Gromek, Dzieje prasy lubelskiej w latach 1800-1939 [w:] Prasa lubelska. Tradycje i współczesność, Lublin 1986, s. 30; J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka, Dzieje prasy polskiej, Warszawa 1988, s. 98; B. Kędziora, Postawy polityczne duchowieństwa katolickiego w ocenach „Ziemi Lubelskiej” i „Głosu Lubelskiego” w latach 1926-1931, „Rocznik Lubelski”, 31/32 (1989/1990), s. 211; W. Śładkowski, W epoce zaborów [w:] T. Radzik, W. Śładkowski, W. Wójcikowski, Lublin. Dzieje miasta, t. 2 XIX i XX wiek, Lublin 2000, s. 149.

roku dziennik popierał obóz sanacji. „Ziemia Lubelska” ukazywała się do 1931 roku²². Wiadomości o aktywności zwolenników obozu narodowego we władzach Lublina w latach trzydziestych zawiera „bezpartyjny dziennik demokratyczny” „Express Lubelski i Wołyński”, który popierał obóz sanacji²³.

O organach lubelskiego samorządu, radnych i prezydentach Lublina pisał w swoich opracowaniach Józef Marczuk. W tych pracach zawarto wiadomości na temat czołowych działaczy samorządowych z Lublina²⁴. Szczegółowe problemy dotyczące działalności zwolenników obozu narodowego w Radzie Miejskiej i Magistracie Lublina w latach 1918-1939 nie były jednak dotąd przedmiotem badań historyków. Dotychczas nie powstała żadna praca na temat członków i sympatyków obozu narodowego w lubelskich władzach samorządowych. Dzieje tego obozu politycznego na Lubelszczyźnie badali Zygmunt Łupina i Ewa Maj. Zygmunt Łupina, w niepublikowanej pracy doktorskiej, porusza niektóre aspekty dotyczące działalności narodowców w lubelskich władzach samorządowych²⁵. Zygmunt Łupina jest także autorem artykułu poświęconego zasięgowi organizacyjnemu ruchu narodowego w województwie lubelskim w latach 1927-1930²⁶. Ewa Maj, w pracy poświęconej działalności Narodowej Demokracji w województwie lubelskim w latach 1918-1928, pisze o aktywności działaczy tego obozu politycznego we władzach Lublina²⁷. Dzieje młodzieży narodowej na KUL bada Rafał Dobrowolski²⁸.

O ruchu narodowym w Lublinie wspominał Bogdan Kędziora, badając podstawy polityczne duchowieństwa katolickiego w mieście w latach 1926-1931²⁹. O działaczach obozu narodowego piszą badacze dziejów Lublina w pracach poświęconych życiu społeczno-politycznemu w tym mieście lub na obszarze całej Lubelszczyzny. W wymienionych pracach działalność ruchu narodowego była opisywana marginalnie.

Spośród opracowań poświęconych historii Lublina, w których poruszono niektóre problemy dotyczące aktywności członków i sympatyków obozu narodo-

²²Z. Łupina, *Narodowa Demokracja...*, s. 13; A. Notkowski, dz. cyt., s. 24; B. Kędziora, dz. cyt., s. 211-212.

²³A. Notkowski, dz. cyt., s. 34. Dziennik ten ukazywał się do 1923 do 1939 roku. Od 1924 roku był to największy dziennik w Lublinie. Początkowo nosił tytuł „Express Lubelski”.

²⁴J. Marczuk, dz. cyt.; Tenże, *Walka ugrupowań politycznych w Radzie Miejskiej i Magistracie Lublina w latach 1919-1927*, „Rocznik Lubelski”, 11 (1968); Tenże, *Samorząd miasta Lublina w latach 1915-1918*, „Kwartalnik Historyczny”, 86 (1979), z. 2; Tenże, *Prezydenci miasta Lublina 1918-1939*, Lublin 1994; Tenże, *Radni Lublina w latach 1919-1939*, Lublin 1997.

²⁵Z. Łupina, *Narodowa Demokracja...*

²⁶Tenże, *Zasięg organizacyjnych i politycznych wpływów endecji w województwie lubelskim w latach w latach 1927-1930*, „Rocznik Lubelski”, 11 (1968).

²⁷E. Maj, *Narodowa Demokracja...*

²⁸R. Dobrowolski, *Akademicka młodzież obozu narodowego w Lublinie w latach 1919-1939*, Toruń 2006.

²⁹B. Kędziora, dz. cyt.

wego w Lublinie należy wymienić prace Stanisława Krzykały, Edwarda Olszewskiego, Tadeusza Radzika, Wiesława Śladkowskiego³⁰. Wybrane zagadnienia z zakresu historii Lublina w okresie międzywojennym zostały też przybliżone w pracy zbiorowej pod redakcją Waldemara Kozyry. Dzieło to stanowi piętnasty zeszyt „Res Historica”, wydany w Lublinie w dwutysięcznym roku³¹. O lubelskiej scenie politycznej w latach dwudziestolecia międzywojennego pisze też Stanisław Michałowski w monografii poświęconej Władysławowi Kunickiemu³².

Dodatkowym źródłem wiadomości o działaczach obozu narodowego w samorządzie Lublina oraz o sytuacji społeczno-politycznej w mieście są wspomnienia. Działacze obozu narodowego w okresie dwudziestolecia międzywojennego charakteryzuje znany miłośnik Lublina, literat Konrad Bielski³³. O sytuacji politycznej podczas działania Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej w Lublinie pisze Ignacy Daszyński³⁴. Jana Steckiego wspomina Wojciech Doliński³⁵.

Życie codzienne lublinian z punktu widzenia społeczności żydowskiej ukazuje Róża Fiszman-Sznajdman³⁶. Wiadomości zawarte w tych wspomnieniach pozwalają zrozumieć problemy dotyczące Żydów, którymi zajmowali się członkowie Rady Miejskiej, w tym także radni związani z ruchem narodowym. O Romanie Ślaskim wzmiankuje urzędnik Gubernatorstwa Wojskowego w Lublinie, Kazimierz Władysław Kumaniecki³⁷. Prezydent Lublina Bolesław Liszkowski ukazuje działalność lubelskiego samorządu w latach 1934-1937³⁸. W tych latach Bolesław Liszkowski był wiceprezydentem miasta. Problemy dotyczące samorządu miejskiego w latach 1927-1929 przybliżył prezydent Lublina Antoni Pączek³⁹. Ignacego Czumę opisuje w swoich wspomnieniach Czesław Strzeszew-

³⁰S. Krzykała, Lublin w okresie kapitalizmu (1864-1939) [w:] Lublin 1317-1967, red. H. Zins, Lublin 1971; Tenże, Lubelszczyzna w niepodległej Polsce i pod okupacją niemiecką (1918-1939) [w:] Lubelszczyzna w dziejach narodu i państwa polskiego, red. K. Myśliński, Lublin 1972; Tenże, W Polsce niepodległej 1918-1939 [w:] Dzieje Lubelszczyzny, red. T. Mencil, t.1, Warszawa 1974; E. Olszewski, Oblicze oświaty i kultury [w:] Z przeszłości dalekiej i bliskiej. Szkice z dziejów Lubelszczyzny, red. A. Koprukowniak, W. Śladkowski, Lublin 1980; Tenże, W walce o kształt odrodzonej Polski [w:] Z przeszłości dalekiej i bliskiej...; Tenże, Życie społeczno-polityczne dwudziestolecia międzywojennego [w:] Z przeszłości dalekiej i bliskiej...; T. Radzik, W latach dwudziestolecia międzywojennego [w:] T. Radzik, W. Śladkowski, G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, Lublin. Dzieje miasta...; W. Śladkowski, dz. cyt.

³¹„Res Historica. Lublin w dziejach najnowszych”, red. W. Kozyra, 15 (2002).

³²S. Michałowski, Władysław Kunicki (1872-1941). Życie, działalność, poglądy. Lublin 1990.

³³K. Bielski, Most nad czasem, Lublin 1963.

³⁴I. Daszyński, Pamiętniki, t. 2., Warszawa 1957.

³⁵W. Doliński, Przekażmy przeszłość dla przyszłości, Hove 1992.

³⁶R. Fiszman-Sznajdman, Mój Lublin, Lublin 1989.

³⁷K. W. Kumaniecki, Czasy lubelskie. Wspomnienia i dokumenty (18.04.1916-2.11.1918), Kraków 1927.

³⁸Wspomnienia Bolesława Liszkowskiego z okresu wiceprezydentury lubelskiej (1934-1937), red. J. Marczuk, „Rocznik Lubelski”, 33/34 (1991/1992).

³⁹A. Pączek, Moje rządy w Lublinie, Lublin 1929.

ski⁴⁰. Zwolenników ruchu narodowego i działaczy lewicy w lubelskim samorządzie wspomina wiceprezydent Lublina z ramienia PPS Władysław Uziembło⁴¹.

W badaniach działalności ruchu narodowego w lubelskim samorządzie pomocne są opracowania dotyczące dziejów i ideologii tego obozu politycznego w Polsce. W pracy oparto się na podstawowych monografiach dotyczących ruchu narodowego. Są to dzieła Stanisława Kozickiego, Jerzego Janusza Tereja, Zygmunta Kaczmarka, Romana Wapińskiego, Bogumiła Grota i Ewy Maj⁴². Ideologię ruchu narodowego przybliżają pisma Romana Dmowskiego⁴³.

Pomocne w badaniach działalności obozu narodowego w samorządzie Lublina są też prace opisujące dzieje polityczne Polski w okresie międzywojennym. Są to między innymi dzieła Andrzeja Ajnenkiela, Jerzego Holzera i Wojciecha Roszkowskiego⁴⁴.

W przypadku badań dotyczących zwolenników ruchu narodowego w Radzie Miejskiej i Magistracie Lublina literatura odgrywa rolę pomocniczą ponieważ działalność narodowców w znacznej mierze została odtworzona na podstawie archiwaliów oraz prasy.

⁴⁰C. Strzeszewski, *Na przełomie czasów. Moje wspomnienia*. Lublin 1995.

⁴¹W. Uziembło, *Wspomnienia (1900-1939)*, Warszawa 1965.

⁴²S. Kozicki, dz. cyt., Londyn 1964; J. J. Terej, dz. cyt.; Tenże, *Rzeczywistość i polityka. Ze studiów nad dziejami Narodowej Demokracji*, Warszawa 1971; Z. Kaczmarek, *Obóz Wielkiej Polski. Geneza i działalność społeczno-polityczna w latach 1926-1933*, Poznań 1980; R. Wapiński, *Narodowa Demokracja 1893-1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław 1980; B. Grott, *Nacjonalizm chrześcijański: myśl społeczno-państwowa formacji narodowo-katolickiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 1991; E. Maj, *Związek Ludowo-Narodowy 1919-1928. Studium z dziejów myśli społeczno-politycznej*. Lublin 2000.

⁴³R. Dmowski, *Myśli nowoczesnego Polaka*, Warszawa 1989; Tenże, *Wybór pism*, Warszawa 1990.

⁴⁴J. Holzer, *Mozaika polityczna II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1974; A. Ajnenkiel, *Od rządów ludowych do przewrotu majowego. Zarys dziejów politycznych Polski 1918-1926*, Warszawa 1978; Tenże, *Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejów politycznych Polski 1926-1939*, Warszawa 1980; W. Roszkowski, *Historia Polski 1914-1997*, Warszawa 1991.